

महानुभव पंथातील चक्रधर स्वामींच्या दृष्टांतांचा भारतीय ज्ञानपरंपरेच्या (IKS) संदर्भात तात्त्विक व शैक्षणिक अभ्यासाची समकालीन प्रासंगिकता

प्रा. डॉ. बालासाहेब किलचे

सहयोगी प्राध्यापक, श्री नाथ शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, पैठण, जिल्हा: छत्रपती संभाजीनगर महाराष्ट्र

सारांश:

भारतीय ज्ञाना परंपरा ही केवळ ग्रंथिक स्वरूपाची नसून ती भारतीय परंपरेनुसार भारतीय समाज जीवनाशी निगडित आहे. भारतीय ज्ञानपरंपरेने आपली ज्ञानपरंपरा जपणूक करून या ज्ञानपरंपरेचा समृद्ध वारसा हा येणाऱ्या पिढीसाठी तयार करून ठेवला आहे आणि तो समृद्ध वारसा समकालीन स्वरूपात आणून त्याची समकालीन उपयुक्तता तपासणी हे आज काळाची गरज आहे. भारतीय ज्ञान परंपरेचा विचार करता उपनिषद, गीता, जैन, बौद्ध तत्त्वज्ञान, संत साहित्य, भक्ती परंपरा या साहित्यात ज्ञानप्रसारासाठी वेगवेगळे दृष्टांत, उपमा, कथा, यांचा वापर करण्यात आलेला आहे. या दृष्टांत, उपमा, कथांच्या आधारे ही ज्ञानपरंपरा तत्कालीन परिस्थितीत लोकांना समजावून सांगितलेली आहे.

महानुभव पंथ हा महाराष्ट्रातील एक प्राचीन व महत्त्वाचा भक्तीपर धार्मिक पंथ आहे. या पंथाचे प्रवर्तक सर्वज्ञ श्री चक्रधर स्वामीहे आहेत. हा पंथ प्रामुख्याने एकेश्वरवाद, नैतिक आचरण, संयम, त्याग आणि सदाचार यांवर आधारित आहे.

महानुभव पंथात श्रीकृष्णालाच परब्रह्म मानले जाते. जातिभेद, कर्मकांड, बाह्य आडंबर यांना विरोध करून सर्वसामान्य जनतेला समतेचा आणि विवेकाचा मार्ग दाखवणे हा या पंथाचा मुख्य उद्देश होता. स्त्रिया व शूद्र यांनाही अध्यात्मिक साधनेचा समान अधिकार देणे हे या पंथाचे वैशिष्ट्य आहे.

महानुभव पंथाची साहित्यपरंपरा अत्यंत समृद्ध आहे. त्यामध्ये 'लीळाचरित्र', 'सिद्धांतसूत्रपाठ', 'दृष्टांतपाठ' इत्यादी ग्रंथांमधून चक्रधर स्वामींचे तत्त्वज्ञान, जीवनदर्शन आणि उपदेश स्पष्टपणे प्रकट होतात. त्या दृष्टिकोनातून श्री चक्रधर स्वामी निरूपित दृष्टांतपाठ हे अत्यंत महत्त्वाचे असून त्या दृष्टांत

पाठाच्या आधारे तत्कालीन समाज जीवनाचे दर्शन कोणत्या पद्धतीचे होते आणि ते कसे असावे याचे उत्कृष्ट मार्गदर्शन या दृष्टांतपाठाद्वारे करण्यात आलेले आहे. एकूणच, महानुभव पंथ हा समाजसुधारणा, नैतिक मूल्ये आणि भारतीय ज्ञानपरंपरा यांचा सुंदर संगम घडवून आणणारा पंथ म्हणून ओळखला जातो. दृष्टांतपाठाद्वारे प्राप्त होणारे भारतीय ज्ञानाची समकालीन उपयुक्तता तपासताना या संशोधनाद्वारे चक्रधर स्वामींच्या दृष्टांतांना समकालीन शिक्षण, मूल्यशिक्षण आणि शिक्षक प्रशिक्षणाच्या संदर्भात पुनर्स्थापित करणे ही आहे.

